

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Geliş Tarihi / Received: 01.10.2018

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 07.11.2018

ISSN: 1306-9136

Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes and History Journal

Sayı: 19, Yıl: 2018, Sayfa: 75-103

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Aykol, Ufuk. "Kırım Ahalî Cumhuriyeti ve Kırım'da İlk Bolşevik İşgali (1917-1918)." *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 19, (2018): 75-103.

KIRIM AHALÎ CUMHURİYETİ VE KIRIM'DA İLK BOLŞEVİK İŞGALİ (1917-1918)

Ufuk AYKOL

Yüksek Lisans Öğrencisi

*Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı
Hacettepe Üniversitesi*

75

Öz: *Kırım Tatarları, 1783'te Kırım Hanlığı'nın son bulmasından 1883'te Tercüman gazetesinin neşredilmeye başlanmasına kadar geçen süreçte millî kimliklerini koruyabilecekleri tüm imkânlardan mahrum kalmışlardır. İsmail Bey Gaspıralı'nın başlattığı millî eğitim hareketi, Yaş Tatarlar ile siyasî bir kimlik kazanmış ve nihayetinde yirminci asrın başlarında Kırım Tatar millî hareketi kendi aydın ve önderlerini yetiştirmişti. Bu millî dönüşüm, 1917 yılında Bahçesaray'da, Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın toplanması ile siyasî hedefine ulaşmış addedilir. 26 Aralık 1917'de Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda kabul edilen anayasanın 16. maddesiyle Kırım Ahalî Cumhuriyeti esası kabul ve ilan edilmişti. Kurulan bu demokratik devlet uzun süreli olamamış ve yarımada Bolşevikler tarafından işgal edilmiştir. Başmüdür (Başbakan) Numan Çelebi Cihan kurşuna dizilerek öldürülmüş ve Kırım Tatarlarının Millî Hükümeti yeraltına çekilmek zorunda kalmıştır. Yaklaşık 3 ay süren bu Bolşevik işgali sırasında Kırım'da tam bir terör ve kargaşa devri yaşanmıştır. Hiçbir hukukî geçerliliği olmayan ve tutanağı bulunmayan, "mahkemelerde" insanların yaşam veya ölümlerine karar verilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: *Bolşevik, Kırım, Tatar, İşgal, Kırım Ahalî Cumhuriyeti*

THE CRIMEAN PEOPLE'S REPUBLIC AND THE FIRST BOLSHEVIK INVASION OF CRIMEA (1917-1918)

Abstract: *The Crimean Tatars were deprived of all opportunities to preserve their national identity starting from the occupation of the Crimean Khanate by the Russian Empire in 1783 until 1883 when Tercüman was begun to be published by İsmail Bey Gaspıralı. The national education movement initiated by İsmail Bey Gaspıralı gained a political substance with the Young Tatars, and the Crimean Tatar national movement began to raise its own intellectuals and leaders in the beginning of the twentieth century. The national transformation of the Crimean Tatars is considered to have reached its political goal by the formation of the National Parliament of the Crimean Tatars known as the Qurultay. On 26 December 1917, the principle of the Crimean People's Republic was declared on the basis of the sixteenth article of the constitution which was adopted by the Qurultay. The Crimean People's Republic did not live long; the Crimean Peninsula was invaded by the Bolsheviks. During the invasion, Prime Minister Numan Çelebi Cihan was murdered and the national government of the Crimean Tatars had to go underground. Terror and chaos prevailed in Crimea during the three month-long Bolshevik invasion. The fates of so many Crimean Tatars were sealed by the invalid courts established by the Bolsheviks.*

Keywords: *Bolsheviks, Crimea Tatar, Invasion, Crimean People's Republic*

Giriş

Kırım Hanlığı'nın 1783 senesinde Rusya İmparatorluğu tarafından işgal edilerek topraklarının ilhak edilmesinden, 1883 yılında İsmail Bey Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesini neşretmeye başlamasına kadar geçen süreç, tarihçiler tarafından Kırım Tatarları için "Karanlık Yüzyıl" olarak adlandırılır.¹ Bu yüzyılda Kırım'ı "Tatarsızlaştırmak" için Kırım Tatarlarına idarî, siyasî ve iktisadî baskılar uygulanmıştır. Nitekim bu baskılar neticesinde Kırım'dan Anadolu ve Balkanlara kitle göçleri gerçekleşmişti. Bu göçler Rusya tarafından da daima teşvik edilmiş ve kimi zaman göçlerin artması için uyguladığı baskıları şiddetlendirmiştir. Göç etmeyip Kırım'da kalanlar ise millî kimliklerini muhafaza edebilecek tüm kurum ve imkânlardan yoksun kalmışlardı. Köhneleşmiş medreselerde okuyan talebeler, okuma yazma dahi öğrenemiyorlardı.² Kırım Tatar çocukları iyi bir eğitim alabilmek için Osmanlı topraklarına göç etmek yahut Rus okullarında okumak zorunda bırakılmışlardı.³

Bu karanlık dönemde millî bir ideal ile ortaya çıkan İsmail Bey Gaspıralı, Kırım Tatarları arasında millî aydınlanma hareketini başlattı. 22 Nisan 1883'te Kırım'ın Bahçesaray şehrinde *Tercüman* gazetesini neşretmeye başladı. 23 Şubat 1918'e kadar neşredilen gazete, zaman içinde Kırım'ın çok çok ötesinde de okunur hâle geldi.⁴ Gazetenin dili Kırım Tatarca serpiştirilmiş bir İstanbul Türkçesi idi. Gaspıralı, gazetesinde kullandığı bu dili "edebî dil" olarak adlandırıyordu.⁵ Esasında *Tercüman* sadece bir gazete değildi; bir yayınevi olmanın yanı sıra millî bir okul işlevi gören bir kurumdu. Çünkü ileride değineceğimiz Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın toplanmasında önemli görevlerde bulunanlar *Tercüman*'da çalışmış veya İsmail Bey Gaspıralı'nın çevresinde bulunmuş insanlardı.

İsmail Bey Gaspıralı bir milletin varlığını muhafaza edebilmesi ve kendisini geliştirebilmesi için şu üç hususa büyük önem veriyordu; din,

1 Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 37.

2 Bu dönemde Rusya'da geleneksel medrese eğitiminde mollalar, talebelere Kuran okumayı öğretmeyi yeterli görüyorlardı. Edward Lazzerini, *İsmail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914*, (Ph.D., University of Washington, 1972), 175-186.

3 Kırım'da Rus hâkimiyetinin ilk yüzyılı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*...5-35.

4 Hakan Kırımlı, "İsmail Bey Gaspıralı," *DİA* 13, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 393.

5 İsmail Bey Gaspıralı, "Lisan Meselesi," *Tercüman*, No. 91, Kasım 20, 1905.

dil ve ilim.⁶ Gaspıralı'ya göre dil, bir milletin fikir ve edebî birliğini sağladığı için, iş ve hareket birliğini doğuracak ve bu da kurtuluşunu sağlayacaktı.⁷ Nitekim *Tercüman*'da “millet” kelimesi de sadece Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan Türk halkları anlamını değil, umumî olarak “Türk milleti” anlamını taşıdığından bu kurtuluş da münferit değil, müşterek olacaktı.

Bir milletin dilini koruyup yükseltebilmesi, bir “lisan-ı edebî” oluşturabilmesinin en önemli âmili de “millî dilde maarif” idi.⁸ Gaspıralı, Türk halklarının tüm sorunlarının temelinde eğitimde geri kalınmasının yattığını düşünüyordu. Mekteplerde verilen eğitim yetersizdi. Mektebi bitiren talebe daha Türkçe okuma ve yazma bilmiyor, okumayı öğrense dahi okuduğu Arapça dinî kitapları da anlamıyordu. Bu ve benzeri sorunları yakından gözlemleyen Gaspıralı, öğrencilerin her şeyden önce millî dillerinde okuma-yazma öğrenmelerini amaçlayan yeni bir eğitim sistemi planladı. Usûl-ü Cedîd olarak adlandırdığı bu eğitim sistemini Kırım'da, *Tercüman* gazetesini neşrettiği Bahçesaray'da başlattı. İlki 1884 senesinde açılan usûl-ü cedîd mekteplerinin sayısı 10 yıl içerisinde Rusya İmparatorluğu sınırları içinde 100'ü geçecekti; Gaspıralı'nın vefat ettiği 1914 senesinde Rusya'da yaklaşık 5.000 usûl-ü cedîd mektebi vardı.⁹

1900'lü yılların başlarında Rusya'daki inkılapçı hareketlerden etkilenen ve İsmail Bey Gaspıralı'nın millî maarif programıyla mutabık hareket eden bir Kırım Tatar grubu ortaya çıktı. Hem yaşlarının genç olması hem de Osmanlı'daki “Genç Türkler”den esinlenilmesi sebebiyle bu gruba “Yaş Tatarlar” (Genç Tatarlar) adı verilmektedir. Kırım Tatarlarının sorunlarına çare aramak isteyen bu grubun önde gelen ismi, Kırım Tatarlarının toprak sorunlarıyla yakından ilgilenen ve halkını Rusya İmparatorluğu'nun sömürgeciliğinden kurtarmak hedefinde olan Abdürreşid Mehdî idi. 1902'de Tatar Öğretmen Okulu'ndan mezun olan Mehdî, Kırım'ın Karasu şehrinde öğretmenlik ve belediye başkanlığı yapmış ve bu esnada Yaş Tatar hareketine katılanlar onun etrafında toplanmıştır. Yaş Tatarlar, Karasu merkez olmak üzere Bahçesaray, Akmescit, Yalta ve Kırım'ın çeşitli yerlerinde gizli hücreler hâlinde yapılandılar. Yaş Tatarlar, 1906-1908 seneleri arasında *Vatan Hâdimi*

6 İsmail Bey Gaspıralı, “Til, Til, Til”, *Tercüman*, No. 103, 23 Aralık 1905.

7 İsmail Bey Gaspıralı, “Til ve Lisan Meselesi,” *Tercüman*, No. 142, Ocak 10, 1907.

8 İsmail Bey Gaspıralı, “Millî Dilde Maarif,” *Tercüman*, No. 42, Kasım 30, 1900.

9 Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*...53-56.

gazetesini neşrettiler. Hem çıkardıkları gazete hem de faaliyetlerindeki amaçları ile “Vatan Kırım”¹⁰ şiarını Kırım Tatar millî hareketinin esas prensibi olarak benimsediler ve böylece Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın da fikrî temelini oluşturdular.¹¹

İstanbul'daki okullarda okuyan Kırım Tatar gençleri de İsmail Bey Gaspıralı'dan ve Yaş Tatar hareketinden oldukça fazla etkilenmişlerdi. 1908 senesinde Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinden sonra bu gençler arasında da bir talebe cemiyeti kurma fikri doğdu. 1909 senesinde Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in öncülüğünde İstanbul'da “Kırım Talebe Cemiyeti” kuruldu. Fakat bu cemiyetteki bazı talebelerin siyasî faaliyetlerden uzak durmaları ve cemiyetin ileri gelenlerinin Kırım'da da teşkilatlanma planları sebebiyle “Vatan Cemiyeti” adlı gizli bir cemiyet daha kuruldu. Başlangıçta Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet, Yakup Seytabdullah Kerçî, Abdülhakim Hilmi, Habibullah Temircan Odabaş ve birkaç talebeden daha müteşekkil bu cemiyete yalnızca güvenilirliği ispatlanmış olanlar üyeliğe kabul ediliyordu.¹² Kırım'da çeşitli bildiriler dağıtmakla başlayan cemiyetin millî faaliyetleri daha da çok genişledi ve Yaş Tatarların da desteğini kazandı. Nitekim yürütülen tüm bu faaliyetler sonucunda, 1917'de Rusya'da patlak veren devrimin yarattığı siyasî kargaşa içerisinde Kırım Tatarları, Vatan Cemiyeti'nin mensupları öncülüğünde millî bir kurultay toplama hazırlıklarına başladılar.¹³

Kırım Tatar Millî Kurultayı

Rusya'da 1917 Devrimi sırasında ortaya çıkan siyasî otoritesizlik ve kargaşadan istifade eden Kırım Tatarları, Kırım'da millî bir devlet kurma yolunda adımlar atmaya başladılar. 7 Nisan 1917'de Akmescit'te Seyit Celil Hattat'ın başkanlığında Kırım Müslümanları Vekilleri Kongresi toplandı. Bu kongrede Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin kurulması kararı alındı ve bu komiteye 45 üye seçildi. Numan Çelebi

10 Yaş Tatarlar, İsmail Bey Gaspıralı'nın umum Türklük için yaptıkları çalışmalarından ziyade Kırım'da Kırım Tatar halkının vatanları Kırım'daki mevcut idarî ve siyasî sorunlarıyla ilgilenmeyi öncelik olarak kabul ediyorlardı. Hakan Kırımlı, “Yaş Tatar Areketi,” *Mir Bekira Çoban-Zade* içinde, ed. Ayder Emirov (Akmescit: NATA, 2013), 205-210.

11 Hakan Kırımlı, “Abdürreşid Mehdî,” *DİA*28, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2008), 374-375.

12 Yakup Seytabdullah Kerçî, Abdülhakim Hilmi ve Habibullah Temircan Odabaş, İstanbul'da okuyan ve Kırım Talebe Cemiyeti'nin üyeleri gençlerdi. Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar* (İstanbul: Emel Vakfı, 1993), 58-60.

13 Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*...201-234.

Cihan hem komitenin başkanlığına hem de Tavrida¹⁴ ve Batı Rusya Müftüsü ve Ulema İdaresi Başkanlığı'na seçildi. II. Kırım Müslümanları Vekilleri Kongresi, 14-15 Ekim 1917 tarihinde yine Akmescit'te toplandı. Bu kongreye katılan 200 temsilciden 20'si kadındı. Kongrede 7 Aralık 1917'de Kurultay toplanması kararı alındı. 30 Kasım 1917'de de Kurultay azalarının seçimleri yapıldı. Bu seçimlerde belirlenen 76 milletvekilinden 5'i kadındı. Kurultay'ın açılışı ise belirlenen tarihten iki gün gecikmeli olarak 9 Aralık 1917 yılında Bahçesaray'da gerçekleşmiştir.¹⁵

Kadınların bu aza seçimlerinde hem seçme hem de seçilme hakkına sahip olması o dönem için oldukça önemlidir. Aynı zamanda kadınların bu hakka sahip olması da böyle kısa bir zamanda Kırım Tatar halkının ne kadar mesafe kat ettiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kırım Hanlığı'nın (1441-1783) başkenti Bahçesaray'da hanlığın yönetildiği ve bugün Kırım Tatar millî kimliğinin sembolü hâline gelen Hansaray'da gerçekleştirilen Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda 26 Aralık 1917'de ilk Kırım Tatar anayasası Kanun-u Esasî kabul edildi. Bu anayasanın 16. maddesi ile Kırım Ahâlî Cumhuriyeti esası kabul ve ilan edilmiş oldu. Bununla birlikte Kurultay, kendisini parlamento olarak ilan etti ve bu parlamentoya da daimî olarak üç reis seçildi. Bunlar; Hasan Sabri Ayvaz¹⁶, Cafer Ablayev¹⁷ ve Abdülhâkim Hilmi¹⁸ idi. Parlamentonun Rusça kitabetine Ali Efendi Badaninskiy¹⁹ ve Türkçe

14 1783'de Kırım yarımadasını ilhak eden Rusya İmparatorluğu, burayı Ukrayna'nın güneyindeki bozkırların Dnepr (Özü) ile Orkapı arasında kalan kısmıyla idarî olarak birleştirerek Tavrida adında bir eyalet teşkil etti. Paul Magocsi, *Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017), 63.

15 Hakan Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*, (Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1985), s. 14-26.

16 Hasan Sabri Ayvaz (1878-1934), Alupka'da doğdu ve burada ilk tahsilini köy mektebinde aldı. Medrese eğitiminden sonra 1897-1904 seneleri arasında mektep hocalığı yaptı. *Vatan Hâdimi*, *Hayat* ve *Tercüman* gazetelerinde yazıları neşredildi. *Vatan Hâdimi* ve *Tercüman*'da başyazarlık yaptı. Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın resmî yayın organı olan *Millet* gazetesini neşretti. Tahir Kerim, "Hasan Sabri Ayvazov," *Millet Cevherleri* içinde, haz. Tahir Kerim, (Akmescit: Qırımdevoquvpedneşir, 2012), 179.

17 Tatar Öğretmen Okulu (*Tatarskaya Uçitelskaya Şkola*) mezunu olan Cafer Ablayev, Yaş Tatarların Yalta'daki teşkilatlanmasının önde gelenleri arasında yer alıyordu. Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*...93.

18 Abdülhâkim Hilmi (1887-1947), Bahçesaray'da doğdu. İlk ve orta mektebi Kırım'da okuduktan sonra öğrenimine devam etmek için İstanbul'a geldi. Darülfünun'da okuduğu sırada Kırım Talebe Cemiyeti ve Vatan Cemiyeti'ne katıldı. 1914'te Kırım'da müderrislik yapmaya başlayan Abdülhâkim Hilmi, 1917 senesinde de *Kırım Ocağı* gazetesini neşretti. Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*...199-201; 204-208.

19 Kırım üzerine çalışmaları bulunan etnograf ve tarihçi Hüseyin Ali Badaninskiy, Kırım Tatar millî eserlerinin toplanması ve korunması hususunda çalışmalar yapmıştır. Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar*...178.

kitabetine Seytömer Efendi Tarakçı²⁰ seçildi. Parlamentonun oluşturulmasıyla beraber gizli oylama usulüyle Meclis-i Mebusân'ın Başmüdür'ü (Başbakan) seçmesi kararlaştırıldı. Bununla birlikte Başmüdür, hükümetini kuracak ve parlamentodan itimat oyu isteyecekti.²¹

Meclis-i Mebusân tarafından yapılan oylama sonucunda Kırım Müslümanları İcra Komitesi Reisi ve Kırım Müftüsü olan Numan Çelebi Cihan, başmüdür olarak seçildi. Hükümet-i Milliye'yi teşkil ettikten sonra, 20 muhalif oya karşılık lehindeki 40 oy ile parlamentonun itimadını aldı. Buna göre hükümet aşağıdaki şekildeydi:

Hükümet-i Milliye Reisi ve Adliye Müdürü: Numan Çelebi Cihan Efendi

Harbiye ve Hariciye Müdürü: Cafer Seydahmet Efendi

Diniye Müdürü: Ahmet Şükrü Efendi

Maarif Müdürü: İbrahim Özenbaşı Efendi

Maliye ve Vakıf Müdürü: Seytcelil Hattat Efendi²²

Numan Çelebi Cihan'ın teşkil ettiği hükümet, parlamentodan Şubat 1918'de bütün Kırım için Meclis-i Müessisân'ı toplama görev ve yetkisini aldı. Böylece iki aylık tatilden sonra bütün Kırım için tekrar toplanılacaktı. 27 Aralık 1917'de hükümet makamı Akmescit'e nakledildi. 31 Aralık'ta da Akmescit'te, Kırım Tatar Millî Hükümeti'nin görevine başladığını, Kanun-u Esasî'nin tam metnini ve Kurultay'da alınan diğer kararları içeren bir bildiri Türkçe ve Rusça olarak yayımlandı.²³

20 Abdürreşid Mehdi'nin Karasu'daki muallim arkadaşlarından olan Seytömer Tarakçı, Yaş Tatarların önde gelen isimlerindendi. Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*...93-94.

21 Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet*, haz. Hakan Kırımlı (Ankara: Kırım Türkleri Derneği, 1998), 87-93.

22 Hükümet-i Milliye'nin teşkili ve Kurultay'ın Parlamento olarak görevine devamı ile ilgili bkz. Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet*...94; Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar*...241-247; Seyt Celil Hattat (1878-1938), Tatar Öğretmen Okulu'ndan mezun olmuş ve Abdürreşid Mehdi'nin yanında Yaş Tatarların faaliyetlerine iştirak etmiştir. Millî Müslüman Bankası'nın teşkilinde rol oynamış ve uzun yıllar müdürlüğünü sürdürmüştür. Abdulgaffar, "Kırım Gençleri Hakkında Bazı Malumat", *Kırım Mecmuası*, S: 5, Haziran 27, 1918, 83-84.

23 Hakan Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*...28.

Kırım Tatarlarının kurmuş olduğu demokratik millî devletleri, yarımadanın yerli halkı olarak vatanlarında özgürce yaşama arzularının en açık tecessümüdür. Ayrıca Kırım’da yaşayan ve Kırım Tatarı ya da Müslüman olmayan halkların da yarımada yaşama haklarına saygı duyuluyordu. Numan Çelebi Cihan’ın Hansaray müzesinin açılışında yaptığı meşhur konuşma²⁴ ve devletin Kırım Tatar Millî Kurultayı’nın kabul ettiği ilgili anayasa maddeleri²⁵ bunun en önemli örnekleridir.

İlân edilen bu Kanun-u Esası, “Kırım Müslümanlarının bir millet olmak itibariyle kanun-u esasileridir. Kırım gençleri heyet-i icraiyyesinin maksadı, bu kanun-u esasinin kabulü üzerine ilan olunan Kırım istiklâlinden sonra, diğer milletlerin de iştirak ettirileceği umumî intihabât ile Kırım Kurultayı’nı toplamak ve orada da umum Kırım’a mahsus bir kanun-u esası”²⁶ yürürlüğe koymaktı. Fakat Bolşeviklerin, Kırım’da hücumla başlamaları ve 27 Ocak 1918’de hükümetin makamının bulunduğu Akmescit’i işgal etmeleri üzerine Kırım Hükümet-i Milliyesi, umum Kırım’a dair maksatlarını gerçekleştirmedi.

Bolşevik İşgali Tehlikesi ve Kırım Tatar Atlı Alayı

82

Kırım’da millî bir devlet kurma girişimleri ve teşkilatlanma başladığı sırada Rusya’da anarşi gün geçtikçe yükselmekteydi. Şubat İhtilali’nden²⁷ sonra Çar II. Nikolay ve ailesi katledilmişti. Kurulan

24 Numan Çelebi Cihan, Bahçesaray’da Hansaray’ın müze olarak açılışında yaptığı konuşmada Kırım Tatarlarının Kırım’daki tüm halkların yaşam haklarına saygı duyduğunu şu şekilde ifade ediyordu:

Qırım yarımadasında türlü renklere bir çok zarif güller, şeb-boylar, zanbaqlar, lâleler vardır, ve bu ruh-nevaz çiçeklerin hepsinin kendilerine mahsus bir güzelliği, özlerine mahsus lâtif qoqları var. Bu güller, bu çiçekler Qırımda yaşayan milletler: Tatar, Rus, Ermeni, Yehudi, Rum, Nemse ve başqalarıdır. Qurultayın maqsadı bunları bir yerde toplayup, hepsinden güzel ve nefis bir buket yapmaqtır. Güzel Qırım adasında haqiqiy medeniy bir İsviçre tesis itmektir. Tatar Qurultayı yalnız Tatarları değil, asırlardan beri Tatarlar ile beraber qardaşça yaşayakelmiş diğer milletleri de düşünüyür. Onları da işe davet iderek, onlarla beraber qol qola virüp kitecektir. Tatar, bu işte bir amir değil, belki bir müteşebbis, yalnız bir inisiyatörlük vazifesini icra edecektir (Numan Çelebi Cihan, “Qırım Müftisinin Nutqu,” *Millet Cevherleri...77*).

25 Anayasanın 12. maddesi: “Kurultay, her kıtanın şekli-i idaresi, orada yaşayan ahalinin ekseriyeti-i mutlakası ârâsını canlandıran dört esasa tevfikân sayılan Meclis-i Müessisân’ın vereceği kararlarla takarrür edeceğini kabul ettiğinden Kırım şekli-i idaresinin ancak Kırımlılar Meclisi-i Müessisânı tarafından halledileceğini kabul eder ve Tatar Parlamentosu’nu her halde en kısa bir zamanda Kırım Meclisi-i Müessisânı’nın içtimaini temin ile mükellef kılar.” Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet...91-92*; Anayasanın tam metni için, s. 88-93.

26 “Kurultay Kanun-u Esası ve Hükümet-i Milliye,” *Kırım Mecmuası 2*, Mayıs 1918, 21.

27 Şubat İhtilali, Çar II. Nikolay’ın tahtan çekilmesine ve Duma’nın geçici hükümeti kurmasına, Rusya’da iç savaşın başlamasına sebep olan devrimci bir siyasî harekettir. İhtilalin kısa bir değerlendirilmesi için bkz. George Vernadsky, *Rusya Tarihi* (İstanbul: Selenge Yayınları, 2011), 349-352.

“geçici hükümet” hem otorite boşluğunu doldurmak hem de Rus ordusunun I. Dünya Savaşı'na devam etmesini sağlamak gibi zor görevler üstlenmişti. Bu otorite boşluğundan faydalanarak pek çok yerde Bolşeviklerin faaliyetleri ve nüfuzu yayılıyordu.²⁸

Peterburg'ta ki siyasî hareketlilik bütün Rusya'da olduğu gibi Kırım'da da sıkı bir şekilde takip ediliyordu. Yayılmakta olan anarşinin Kırım'a sıçrama ihtimali de millî hareket mensuplarını endişelendirmekteydi. Çünkü Bolşevikler halkın hâkimiyetini değil proleter diktatörlüğü komünizmle yerleştirmek istiyorlar ve milliyetin olmadığı kültürel bir devrim amaçlıyorlardı. Bolşeviklerin bu amaçları Kırım Tatar millî hareketiyle taban tabana zıttı. Kırım Tatarları millî özgürlüklerini, öz devletleri ile birlikte yaşamak istiyorlardı. Ne var ki, Akmescit'te bulunan Kırım Tatar kuvvetleri olası bir Bolşevik ayaklanmasına yahut işgaline karşı koyabilecek güçten yoksundu. Bu sebeple Herson'da bulunan Kırım Tatar Atlı Alayı'nın Kırım'a getirilmesinin çareleri aranmaya başlandı.²⁹

15-17 Temmuz 1917'de Kırım'ın kuzeyindeki Melitopol'de çıkan isyanı bastırmak için Kırım'daki geçici hükümetin mümessili Vali Bogdanov, Kırım Tatar askerlerini göndermek istedi. Subayların, Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin rızası olmadan hareket etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine komitenin reisi Numan Çelebi Cihan'ın tevkif edilmesi ihtimali ortaya çıktı.³⁰ Nitekim 23 Temmuz'da Çelebi Cihan tevkif edilse de Akmescit'teki Kırım Tatarları bunu şiddetle protesto ederek buradaki vilâyetin idarî binasını sardılar. İcra komitesinin de şiddetli protestosu ve halkın ayaklanması üzerine Çelebi Cihan serbest bırakıldı.³¹

Bu hadiseden sonra Kırım Müslümanları İcra Komitesi'nin öncelikli konularından biri Herson'da ki atlı alayın Kırım'a getirilmesi oldu. Bu sayede Kırım'da hâlâ daha idarî gücü elinde bulunduran Petersburg

28 Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilâli ve Türk-Tatar Millet Meclisi* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998), 72-73.

29 1874'ten sonra Kırım Tatarları için kurulan özel bir alay olan Kırım Tatar Atlı Alayı, geleneksel bir önlem olarak Osmanlılara herhangi bir destek olma ihtimalini ortadan kaldırmak amacıyla Kırım dışında tutuluyordu. Cafer Seydahmet Kırmır, *Bazı Hatıralar...*184; Hakan Kırmırlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*...36.

30 Bu tehdidin oluşmasının sebeplerinden biri de Numan Çelebi Cihan'ın geçici hükûmete Kırım dışındaki atlı birliklerin Akmescit'e gelerek buradaki mevcut Kırım Tatar askerleriyle birlik olması gerekliliğini bildirmesiydi. Bkz, Numan Çelebi Cihan, “Müftünün Reddiyesi,” *Millet Cevherleri*...67-68.

31 Cafer Seydahmet Kırmır, *Bazı Hatıralar...*185; 191.

merkezli yönetime ve Bolşevik tehdidine karşı Kırım Tatarları kendini savunma gücüne kavuşacaktı. Bu önemli vazife de komitenin ittifakıyla Cafer Seydahmet'e verildi. Kendisi komitenin tam yetkili vekili olarak 10 Ekim 1917'de Kırım'dan Odesa'ya yola çıktı. Odesa ve Herson erkân-ı harbiyelerindeki görüşmelerinden istediği sonucu alamayınca Cafer Seydahmet doğrudan kışlalara gitmeye karar verdi. Herson'da yaşayan halk ve burada bulunan askeri güç Bolşeviklerin etkisi altındaydı. Çıkacak bir isyanda Bolşeviklerin şehrin yönetimini ellerine almaları ihtimali yüksekti. Böyle bir durumda ilk hedeflerden biri de Kırım Tatar Atlı Alayı olacaktı. Nitekim Cafer Seydahmet de askerlerle yaptığı görüşmelerde bu durumu izah ederek Kırım Tatar Atlı Alayı'nı Kırım'a doğru yola çıkarmaya muvaffak oldu. 30 Kasım'da Akmescit'te varan Kırım Tatar Atlı Alayı burada büyük bir törenle karşılanarak resmigeçit düzenlendi. Cafer Seydahmet de komite adına askere hitaben bir konuşma yaptı.³²

Kırım Tatar Atlı Alayı, Herson'dan Akmescit'e vardığı esnada Petersburg'ta Ekim Devrimi vuku bulmuş ve 7 Kasım'da Lenin ve Trotskiy tarafından düzenlenen silahlı ayaklanma sonucunda Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdi. Ekim Devrimi, Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilip Brest-Litovsk Antlaşmasını imzalamasına neden oldu. Devrim, şehirlerde iç savaşların çıkmasına ve yarattığı kargaşa ile açlığa ve sefaletle sebep olurken; Kırım Tatarları gibi Rusya'da azınlık görülen halkların da bağımsızlıklarını ilan etmelerinin yolunu açmıştı.³³ Kırım Tatarları bu devrimin yarattığı otorite boşluğunu fırsat bilerek 9 Aralık 1917'de millî bir kurultay toplamışlar ve 26 Aralık'ta da Kırım Ahalî Cumhuriyeti esasını kabul ve ilan etmişlerdi. Kurultay'ın toplanmasında Bolşeviklerin 12 Ekim 1912'de Sovyetler Kongresi'nde "her milletin kendi mukadderatına sahip olma" esasını kabul etmeleri ve Kırım Ahalî Cumhuriyeti esasının kabul edilmesinde de Halk Komiserleri Hükümeti'nin neşrettiği kararnamede Rusya'da yaşayan tüm halkların müsavat ve istiklâllerini kabul etmesi etkiliydi. Ekim Devrimi, Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan tüm halklara istiklâllerini tanımayı resmî vaat etmişti.³⁴

32 "Kırım'da Bir Resmigeçit," *Kırım Mecmuası* 3, Mayıs 30, 1918, 41-43; Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar...* 246-224.

33 Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*(Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 272-273.

34 Bu kararnamede Lenin ve Stalin'in de imzası bulunmaktaydı. Bolşevik Rusya'daki milletler meselesi hakkında daha ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. Cafer Seydahmet Kırimer, *Rus Yayılmacılığının Tarihi Kökenleri* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 112-124.

Kırım'da İlk Bolşevik İşgali

Kırım Tatarları, kendi millî devletleri olan Kırım Ahalî Cumhuriyeti'ni ve Kırım Tatar Atlı Alayı ile askerî teşkilatlanmalarını kurmuş olsalar da henüz Kırım'ın tamamına siyasî ve idarî olarak fiilen hâkim değillerdi. Yarımada'daki bu siyasî ve idarî bölünmüşlük aynı zamanda tüm Rusya için de geçerliydi. Şubat İhtilali'nden sonra tüm Rusya, Kırım'da olduğu gibi idarî ve siyasî bir bölünmenin içine düştü. Kırım'ın hemen kuzeyinde Ukrayna Ahalî Cumhuriyeti kurulmuştu. Kırım Tatar Millî Hükümeti ile Kyiv Radası, devletlerinin sınırları konusunda anlaşmışlardı. Yarımada tamamen Kırım Ahalî Cumhuriyeti'ne bırakılmıştı. Ukrayna Merkez Radası Başkanı Hruşevskiy ve Dışişleri Bakanı olan Lubinskiy, Ukrayna Ahalî Cumhuriyeti'nin Kırım'da hiçbir hakkının olmadığını Kırım Ahalî Cumhuriyeti'nin Hariciye Nazırı olan Cafer Seydahmet' bildirmişler ve devrimden sonra toplanan Umum Rusya Milletleri Federalist Kongresi'nde beyan etmişlerdi. Bununla birlikte Kyiv'deki Ukrayna Ahalî Cumhuriyeti'nin Radası, Kırım'ı Ukrayna'dan hariç tuttuklarını anayasalarınca kabul etmişti.³⁵ Böylece Kırım Ahalî Cumhuriyeti kuzeydeki komşusu ile sınırlarını tanzim etmiş oluyordu. Fakat Kırım içerisinde idarî bölünmüşlük devam ediyordu.

Kırım'da, Akmescit'teki Kırım Tatar Millî Hükümeti'nin yanı sıra askerî kuvvete sahip Akyar'daki (Sevastopol) Bolşevik yönetimi ve federalistler kongresinden sonra oluşturulan Akmescit'teki Milletler Mümessilleri (Halk Vekilleri) Şurası ile bazı Rus müesseseleri hâlâ daha varlıklarını muhafaza ediyorlardı. Hususî olarak Akyar'daki Bolşevikler, hem askerî güçleri hem de terör faaliyetleri ile Kırım Tatar Millî Hükümeti için asıl tehlikeyi teşkil ediyorlardı.³⁶

27 Aralık'ta Akmescit'teki Milletler Mümessilleri Şurası'nın erkân-ı harbiye kurma teşebbüsü haberi Kırım Tatar Millî Hükümetine ulaştı. Bunun üzerine aynı gece hükümetin Harbiye Müdürü olan Cafer Seydahmet acil olarak şura ile temasta bulundu. Bolşevik aleyhtarı Rus Albay Makuhin ile görüşerek kendisi gibi Bolşevik teröründen kurtulmuş olan 2000 kadar Rus subayını Kırım Tatar askerî kuvvetlerine katılmaya ikna etti. Ortak tehlike olan Bolşevikler, Kırım Tatar milliyetçileri ile Rus subaylarını bir araya gelmek zorunda bırakmıştı. Bolşevik aleyhtarı Rus subayları, en büyük düşman olarak Bolşevikleri görüyor ve Kırım'da ancak Kırım Tatarlarının Bolşeviklere karşı

35 Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet...*119-120.

36 Hakan Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*...28.

koyabileceğini düşünüyorlardı. Harbiye Müdürü Cafer Seydahmet de Kırım Tatarlarının kalifiye bir askerî kuvvete karşı tek başlarına cephe almalarındansa ortak düşmana karşı Bolşevik karşıtı Ruslarla birlikte hareket etmenin daha doğru olacağını düşünüyordu.³⁷ Böylece Kırım İnkılabî Ştabı (Kurmayı) teşkil edildi. Milletler Mümessilleri Şurası hem Kırım İnkılabî Ştabı'nı hem de Millî Hükûmet'in Harbiye Müdürlüğü'nü kabul etti.³⁸

Kırım Tatar Millî Hükûmeti, Kırım İnkılabî Ştabı'nın yanı sıra Kırım dışındaki Müslüman askerî kuvvetlerden de yardım istedi. Kerenskiy Hükûmeti³⁹ tarafından kurulmuş olan Müslüman Kolordusu, Romanya cephesindeydi ve komutanları Litvanya Tatarlarından General Süleyman Bey Sülkeviç'ti. Fakat Sülkeviç, hem Tatarlık bilincinden uzak olması hem de umum Rusya siyasetinde daha geniş rol oynama arzusuyla bu girişimleri sonuçsuz bıraktı.⁴⁰

Bu girişimlerin yanı sıra Kırım Tatar Millî Hükûmeti Bolşevikleri zayıflatma adına tedbir faaliyetlerine girişti. Kezlev'de Bolşeviklere ait iki vagon dolusu silaha el konuldu. Bu hadise Bolşevikler ile olası bir muharebe ihtimalini daha da arttırdı. Nitekim 18-19 Ocak 1918'de Kefe ve Yalta'da Kırım Tatar ve Bolşevik güçleri arasındaki ilk çatışmalar başladı. Bolşevikler iki torpido bot ile Yalta'ya gelerek şehrin teslimini istemişler ancak bu talebin reddi üzerine yaşanan muharebe sonunda sayı üstünlüğüne sahip olan Bolşevikler, Yalta'yı ele geçirmişlerdir. 23 Ocak gecesi Kırım Tatar askerî güçleri de Ukrayna'daki Bolşeviklere yardım için Sevastopol'den yola çıkan trenleri durdurarak askerlerin silahlarına el koydu. Aynı gün Sevastopol'de Bolşevikler ile Kırım Tatar askerî güçleri arasında muharebe başladı. Muharebede takviye sağlayamayan Kırım Tatar güçleri geri çekilmek zorunda kaldı. 25 Ocak'ta Kırım Tatar askerî birlikleri Bahçesaray'a kadar geriledi. 26 Ocak'ta Bahçesaray ve hemen ertesi gün de Kırım Tatar Millî Hükûmeti'nin merkezi olan Akmesic, Bolşeviklerin eline düştü.⁴¹

37 Cafer Seydahmet Kırmır, *Bazı Hatıralar...*248-252.

38 Hakan Kırmırlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*28-29.

39 Şubat İhtilâli'nden sonra II. Nikolay'ın tahttan feragat etmesi üzerine kurulmuş olan geçici hükûmet, başbakan Kerenskiy'den dolayı bu adla da anılır. Kerenskiy hükûmeti, Ekim Devrimi'ne kadar iktidarda kaldı. George Vernadsky, *Rusya Tarihi...*352-358.

40 Litvanya Tatarları, Rusya İmparatorluğu içerisinde yaşayan diğer tüm Türk halklarına uzaklıkları sebebiyle dillerini ve büyük ölçüde de dinî bilgilerini kaybetmişlerdi. General Sülkeviç, 1919'da Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerinin genelkurmay başkanı olacak ve 1920'de Bolşevikler tarafından idam edilecekti. Kırmırlı, *agt*, s. 29-30; Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet...*95.

41 Hakan Kırmırlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*...32-34; Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet...*102-107.

27 Ocak 1918'te Akmescit'in işgal edilmesi ile birlikte Kırım'da Bolşeviklerin katliam ve terörü başlamıştı. Yarımada'daki bu ilk Bolşevik işgali sadece Kırım Tatarları için değil, Bolşeviklerden yana olmayan herkes için tehlike arz etmekteydi. Daha Akmescit'in Bolşeviklerin eline geçtiği gün Kaymakam Osman Benarslanov yaralı olduğu halde evinden çıkartılarak öldürülmüştür. Tevkif edilen pek çok Kırım Tatar subayını da aynı gün öldürmüşlerdi. Bolşevik çetelerinin muharebelerin gerçekleştiği Alma boyundan Akmescit'e inmeleri ile tam katliam yaşanmıştır. Çünkü Bolşevikler halka dehşet salmak ve sindirmek için şehrin her tarafını rastgele top, tüfek ve mitralyöz atışına tutmuşlardır. Bu ilk yoğun ateşi yağma takip etmişti. Evlerindeki yahut sokaklardaki insanlar çeteler tarafından kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. Bolşevikler bu şiddet eylemlerini şehirdeki halka dehşet vermek ve onların olası mukavemetleri önlemek için yapmışlardır.⁴²

Aralarında Kırım Tatar Millî Hükûmeti'nin reisi olan Numan Çelebi Cihan ile Maliye ve Vakıf Müdürü olan Seyit Celil Hattat'ın da bulunduğu pek çok Millî Hükümet mensubu tutuklandı. Çelebi Cihan, Sevastopol'e götürüldü ve 23 Şubat 1918 tarihinde kurşuna dizilerek öldürüldü. Naaşı ise denize atıldı.⁴³ Bu işgal sırasında Yalta'da bulunan Cafer Seydahmet, Bolşeviklerden gizlenerek hayatını kurtarabildi. Üç ay süren bu ilk Bolşevik işgali sırasında Kurultay kapanmış olsa dahi meclis üyeleri ve milliyetçiler yer altında faaliyetlerine devam ettiler.⁴⁴

Akmescit'te Kurultay meclisinin Bolşevikler tarafından zaptedildiği sırada mecliste bulunan İsmail Bey Gaspıralı'nın kızı Şefika Gaspıralı, tanık olduklarını şu şekilde aktarmaktadır:

Bolşevikler şehre tamamen hâkim idiler. Tek tük tevkifler de başlamıştı. Bizler kara haberi sabah aldık. Arkadaşlarla daima temasta idik. Toplanarak konuşmaya karar verdik. Parlamento binası olarak kullanılan Zadeğân Cemiyeti binasında buluştuk. Çok hazin bir toplantı idi bu! Ölü huzurunda imişiz gibi sessiz, bitkin bakışıyoruz. Bir iki mebus konuşmak için kürsüye çıktık,

42 Osman Kemal Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilasası Tarihinden I," *Kırım Mecmuası* 9, Ağustos 22, 1918, 161-163.

43 Kırım Tatarlarının millî marşı "Ant Etkenmen" in yazarı olan Numan Çelebi Cihan, bugün Kırım Tatarları tarafından "antlı qurban" olarak anılmaktadır. Numan Çelebi Cihan'ın eserlerinin derlendiği ve onunla ilgili hatıraların yer aldığı derlemede çeşitli yerlerde Kırım Tatar millî hareketinin önemli isimleri tarafından "antlı şehit" olarak da anılmaktadır. Numan Çelebi Cihan, *Ant Etkenmen* (Köstence: Editura Europolis, 2001).

44 Hakan Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)...*34; Osman Kemal Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet...*108-109.

hıçkırarak sözlerini tamamlayamadan inmiştiler. Bu halet-i ruhiye içinde bazı konuşmalar oldu. Ali Badanalı gözyaşları içinde ‘Arslanların yerini köpekler aldı’ diye ağlıyordu. Derken binanın bahçe kapısı açılarak avluya sel gibi Akyar bahriyelileri girdi. Kurşunlar camları delerek binanın içinde uçtu. Salonun içi harp sahnesine dönmüştü. Arkadaşlardan bazıları yere uzandı, bir kısmı da yeşil örtülü riyaset masası arkasına gizlendiler. Ben ve arkadaşım da koca, kalın sütunları siper edinerek ayakta bekledik. Bahriyeliler salona doluşarak binanın üst katına çıktılar. Orasını didik didik ederek silah aradılar. Bizleri ise sıraya dizerek, üstlerimizi aradılar. Parlamentoda silah depomuza mevcut olduğu haberi üzerine bu arama yapılmış. Bulamayınca çekilip gittiler. Böylece bir provokasyona kurban gitmedik.⁴⁵

Bahçesaray ve Akmesic’in Bolşeviklerin eline geçmesinden sonra eski Çarlık rejiminden kalma polis ve hafiyeler Bolşeviklere katılmıştı. Bunlar dahi kendi aralarında çeşitli devrim komiteleri tertip etmişlerdi. İşgalle birlikte yağma ve saldırılar devam ettiği için şehir ahalisi sokağa çıkamadığı gibi sokaklarda sadece silahlı Bolşevik çeteleri dolaşmakta ve dükkânlar kapalı durmaktaydı.⁴⁶ Şehirde yakalanıp öldürülenlerin pek çoğu Kırım Tatar ve Bolşevik karşıtı Rus subaylar, zenginler, önde gelen aydınlar ve tanınan eşraftı.⁴⁷ Sevastopol’de Bolşevik karşıtları ayaklarından demirlere bağlanıp denize atılmaktayken Yalta’daki Kırım Tatarları ise dağlara sığınmışlardı. Fakat sert geçen kışın da etkisiyle tedariksiz olanlar donarak can verdiler. Yalta dağlarında donarak ölenlerin çoğu kadınlar ve çocuklardı. Erzurum’dan kaçıp Kırım’a gelen Ermeni çeteleri de Bolşeviklere katılarak bu zulme ortak oldular.⁴⁸

İstanbul’da kurulan ilk Kırım Tatar cemiyetlerinden itibaren Kırım Tatar millî hareketi içerisinde bulunan şair ve öğretmen Şevki Bektöre⁴⁹,

45 Şengül Hablemitoğlu ve Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya’da Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*(İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2004), 262.

46 Osman Kemal Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilâsı Tarihinden I”...163.

47 Hakan Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*...34.

48 Nebi Kuku’nun 8 Mart 1918 tarihini attığı hatıra notu için bkz. Nebi Kuku, “Bir Kırımlı’nın Defter-i Hatıratından,” *Kırım Mecmuası*2, Mayıs 16, 1918, 34-35.

49 Şevki Bektöre İstanbul’a döndüğünde Cafer Seydahmet ile görüşecek ve burada kurulacak cemiyette genel sekreter vazifesinde bulunacaktı. Alman ordusunun Mayıs 1918’te Kırım’a girmesinden sonra Alman idaresi altında tekrar toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı için tekrar Kırım’a döndü. Kırım’da Kızıllar ile Beyazların çatışmalarına şahit olan ve ikinci Bolşevik işgalini yaşayan Şevki Bektöre, 1932 senesinde Sovyetler Birliği tarafından tutuklanıp Sibirya’ya sürgün edilecek ve ancak 25 sene mucize bir şekilde ölüm kamplarında hayatta kalmayı başarabildikten sonra özgürlüğüne kavuşup Türkiye’ye dönebilecekti. Abdullah Battal Taymas, “Kırımlı Şair Şevki Bektöre ve Eseri,” *Türk Kültürü*, sayı. 41 (1966), 486-492.

Nisan 1918'de gittiği Kırım'daki vaziyeti ve geri dönüşünü şu şekilde anlatıyordu:

İstanbul'da Üsera Karargâhı'nda mevcut harp esirlerinden bir kısmının Türkiye ile Rusya arasındaki anlaşma gereğince mübadelesi gerekiyordu. Bir buçuk ay önceki mübadele heyetine ben de iştirak ettirilmişim.

Bu sebeple Gülcemel vapuru ile İstanbul'dan Sevastopol'e doğru yola çıkmıştık. Savaş hâlinde bulunmamız ve Karadeniz'in tehlikeli sular olması dolayısı ile bize bir harp gemisi refakat ediyordu.

Birkaç gün devam eden yolculuktan sonra, denizle zaman zaman mücadele ede ede Sevastopol önüne kadar gelebildik. Gelebildik ama bu sefer de bizi limandan içeri sokmadılar. Çaresiz daha önce bizi karşılayan Pronzitelny ismindeki Rus harp gemisi refakatinde Kefe limanına dönüp esirleri orada teslim etmek zorunda kaldık. Bu arada Rusya'daki ihtilâlin bütün vahşet ve dehşetiyle devam ettiğini gördük.

Kırım'da İhtilâl ve İnkılâp Komitesi, bahriye neferlerinden teşekkül etmiş, bahriye zabitlerinin büyük bir kısmı da ya kurşunu dizilmiş veya diri diri gemi kazanlarına atılmış. Bunu bahriye neferleri iftiharla söylüyorlardı. Bazı zabitler de matroslarla “neferlerle” iyi geçindiklerinden ölümden kurtulmuşlar, sadece uniformalarındaki apoletler sökülerek nefer rütbesine indirilmişlerdi.

Bizi karşılayan Pronzitelny harp gemisi kumandanı da bütün rütbelerinden mahrum edilmiş olarak bir “matros”un emir ve kontrolü altında vazifesine devam ediyordu.

Durum korkunçtu. Kırım tam manası ile anarşi içerisinde bulunuyordu. Bir tarafta kırmızı bayraklı Bolşevikler, diğer tarafta kara bayraklı Anarşistler memleketi kana buluyorlardı. Kırım'ın Millî İstiklâl Lideri Müftü Çelebicihan, ihtilâlciler tarafından vahşiyane bir şekilde öldürülmüştü. O sırada Harbiye Nazırı bulunan Cafer Seyitahmet (Kırımî) de bu canavarların elinden kurtulmak maksadıyla Kafkasya'ya geçmişti. Kırım halkının durumu ise çok ağırdı. Üç gün sonra bizimki de tehlike arz etmeye başladı. Anarşistler tarafından bize suikast

hazırladığımızı haber aldık. Bunun üzerine yine Gülcemal vapuru ile Kefe limanından hareket edip İstanbul'a döndük.⁵⁰

İlk Bolşevik işgali⁵¹ sırasında “inkılap komitesi” adı altında nasıl hukuksuz “mahkemeler” kurulduğunu Osman Kemal Hatif makalesinde oldukça açık bir şekilde anlatır:

Bolşevikler her tarafta bir dehşet devri idame etmekteydiler. Bahçesaray'da bilâ-sual ve lâ-cevap yalnız bazı kimselerin ihbarı üzerine beş kişi kurşuna dizilmişti. Bunlardan biri Aziz Şeyhî'nin oğlu ve diğer ikisi de cephe-i harpten avdet eden iki Müslüman askerdi. Kararlar, Bahçesaray istasyonunda anarşist Rakitskiy ile sabık bahri zabitanından Mihailov taht-ı riyasetinde bulunan inkılap komitesince ita edilmekteydi. Atlı polk kumandanlığına, 13 sene kalebentliğe mahkûm bir canı olduğu sonradan anlaşılan Vasilyev namında biri tayin olunmuştu.

Bir kimse tevkif edilince mezkûr inkılap komitesine getiriliyordu. Başkaca tahkikata lüzum görülmeksizin sarhoş matroslardan, hapisten kaçmış canilerden ve kızıl hassalardan mürekkep bir miting toplanır ve kendilerinden ‘filan adam kurşuna dizilmeli mi’ suali sorulurdu. İşte biçare mevkufun hayat ve memadı bu haşeratın elindeydi. Bunların ekseriyeti ‘evet’ diye karar verdi mi, mevkuf derhal istasyonun kurbundaki meydana götürülüyor ve kurşuna diziliyordu.

İşte gerek Akmescit ve gerek Sevastopol'de birçok masumların itlafi için takip olunan yegâne usul-ü muhakeme bundan ibaretti.

Bolşeviklerin diğer bir usul-ü adaleti de vardı ki, o da şundan ibaretti: Kabahatli olsun olmasın, hapisanelere doldukları erbâb-ı zekâ ve zabitanın bir grubu önlerine katarlar ve oraya vasıl oldukları zaman kurbanlarını kaçmağa icbar ederek onları arkalarından mitralyöz ateşiyle imha ederlerdi. İşte Kırım'ın en

50 Şevki Bektöre'nin hatıratı için bkz. Saadet Bektöre, *Volga Kızıl Akarken* (İstanbul: Eroğlu Matbaası, 1965), 5-6.

51 Almanya 9 Şubat 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması ile Ukrayna'nın bağımsızlığını tanımış ve bu ülkeyi Bolşeviklerden temizlemek için askeri işgale başlamıştı. Bu işgalin 21 Mart 1918'te Kırım'a kadar ilerletilmesi kararı alındı. Nisan ayı sonunda Kırım, Alman ordusu tarafından tamamen işgal edildi. Bolşeviklerin 27 Ocak'ta Akmescit'i ele geçirmelerinden, Almanların Kırım'da bu tarihte hâkimiyet kurmalarına kadar geçen süre Kırım'daki ilk Bolşevik işgali olarak adlandırılır. Hakan Kırımlı, “Kırım: Rus İşgali Dönemi”, *DİA* 25 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 460.

büyük meyve tacirlerinden Abdurrahman Mehmedov, İslâm zabitanından Miralay Aliyev, Balatahov, Burnaşev, Bayburtlu ve saire hep bu usul ile ifna edilmişlerdi.⁵²

Kırım'da üç ay süren bu ilk Bolşevik işgali sırasında yukarıda anlatılanlar gibi pek çok kurşuna dizme, yağma ve gasp yaşanmıştır. Şehirlerden ayrılan, dağlarda ya da köylerde gizlenen Kırım Tatar milliyetçileri de bu Bolşevik işgaline karşı direnmiş ve halkı isyana teşvik etmeye çalışmışlardır.⁵³

Bu çabalara karşın Bolşeviklerin terörü durmak bilmemiştir. Bolşevikler kurşuna dizdikleri yahut başka usullerle “idama ettikleri” insanları büyük bir çukura dolduruyorlardı. Bu “idamlardan” sonra Müslüman Sosyalist Fırkası, Akmescit'teki askerî imam Seyyid Mehmed Efendi'yi şehit edilen Müslümanların naaşlarını araştırmayla görevlendirmişti. Yaklaşık 70 Müslüman zabıt ve münevverin naaşını tespit edebildi. Müslümanların naaşları feci haldeydi. Miralay Benarşlanov'un gövdesi kılıç darbeleriyle parça parça edilmiş vaziyette ve idam edilenlerin pek çoğunun kafaları yarılmıştı. Bu haldeki naaşlarla karşılaşan Seyyid Mehmed Efendi'yi derinden etkilemiş ve asabi bir hâl içine sokmuştu.⁵⁴

Bolşeviklere Kırım Tatarlarından hiç kimse katılmamıştı. Fakat işgalden sonra sosyalist Kırım Tatarları, İsmail Kırımcanov'un etrafında toplanmışlar ve Tatar Sosyalist Fırkası'nı teşkil etmişlerdi. Kurultay meclisi ise siyasete yeraltından devam etmekteydi. Bu sebeple ancak Tatar Sosyalist Fırkası ile birleşerek millî müesseseleri korumayı başarabildi. Tatar Sosyalist Fırkası merkezî bir komite teşkil ederek, *Millet ve Kırım Ocağı* gazetelerinin kendisine ait olduğunu ilan edip matbaalarını muhafaza etmiştir. Akmescit'te Kurultay meclisinin toplandığı binayı da yine bu yolla himaye etmişti. Kırım Tatar Atlı Askerî Kışlası'nın yanındaki caminin eşyasını Bolşeviklerin elinden kurtarmış ve şehit edilenlerin naaşlarını aratarak İslâmî usullere göre defnedilmelerini sağlamıştır. Bolşevikler önce Tatar Sosyalist Fırkası'na karşı itimat göstermişlerse de daha sonra fırkanın Bolşevik emellerine uygun hareket etmediğini görünce fırka aleyhinde takibata başlamışlardır. Fırkanın azalarından bir kısmı Bolşevikler tarafından tevkif edilmiştir.⁵⁵

52 Osman Kemal Hatif, “Kırım'da Bolşevik İstilasî Tarihinden I”...164.

53 Hakan Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*...34-35.

54 Osman Kemal Hatif, “Kırım'da Bolşevik İstilasî Tarihinden I”, s. 164.

55 Osman Kemal Hatif, “Kırım'da Bolşevik İstilasî Tarihinden II,” *Kırım Mecmuası*10, Eylül 05, 1918, 183-186.

Kırım'daki ilk Bolşevik işgali 1918 senesinin Nisan ayının sonlarına kadar sürdü. 3 Mart 1918 tarihinde Almanya ve Rusya arasında imzalanan Brest-Litovsk Barış Antlaşması⁵⁶ ile Ukrayna'nın bağımsızlığını tanımış olan Almanya, Ukrayna'yı Bolşeviklerden temizlemek ve kendi uydusu konumunda olacak bir Ukrayna'yı kurabilmek için ülkeyi işgale başladı. 21 Mart'ta da bu işgal harekâtının Kırım'a kadar ilerletilmesi kararı alındı. Nitekim 19 Nisan 1918 tarihinde Alman ordusu Kırım'a girmeyi başlamış ve ay sonuna kadar Kırım'daki idareyi ele almıştır. Kırım Tatar Millî Kurultayı da 8 Mayıs 1918'de Alman askerî idaresi altında yeniden toplanabilme imkânı bulsa da millî bir hükümet teşkil etme girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Çünkü Almanya, Kırım'da millî bir Kırım Tatar hükümeti kurulmasının değil, burada muhtelif fraksiyonlardan müteşekkil bir hükümet kurulmasının kendileri için daha yararlı olacağını düşünmüşlerdi. Böylece bu hükümet, Alman siyaseti tarafından yönetilebilecekti.⁵⁷

İlk Bolşevik İşgali'nin Osmanlı Devleti'nde Yankısı

Osmanlı Devleti'nde 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet sonrası kurulan ilk Kırım Tatar teşkilâtı Tatar Cemiyet-i Hayriyesi idi. 1908 senesinde kurulan bu cemiyetin kuruluş amacı Kırım'daki siyasî faaliyetlerin desteklenmesi değil, Osmanlı topraklarında yaşayan Kırım Tatar muhacirlerin sorunlarıyla ilgilenmekti.⁵⁸ Nitekim cemiyetin kurucuları da muhacir ailelerinden geliyorlardı ve Osmanlı Devleti içerisinde siyasî veya idarî nüfuza sahiplerdi. Mirza Mehmed Said Bey, meşhur Silistre Valisi Mirza Said Paşa'nın torunuydu.⁵⁹ Cemiyetin diğer kurucusu Abdurrahman Vefik Bey⁶⁰ ise Umûr-u Maliye Encümeni başkanıydı ve daha sonra maliye nazırı olacaktı.⁶¹ Tatar Cemiyet-i Hayriyesi'nin faaliyetleri Balkan Savaşı yıllarında aksamış olsa da I. Dünya Savaşı'ndan sonra da varlığını sürdürdü.⁶²

56 Almanya ve Rusya arasında imzalanan bu antlaşma ile Rusya, I. Dünya Savaşı'ndan çekildi. George Vernadsky, *Rusya Tarihi*...365-367.

57 Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi"...463.

58 Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*...190-191.

59 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defteri (DH.SAİDd), 43/155.

60 BOA, DH.SAİDd, 23/97.

61 Abdurrahman Vefik Bey'in kısa biyografisi için bkz. Mustafa Aydın, "Abdurrahman Vefik Sayın," *DİA* 36, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009), 214-215.

62 Cemiyetin genel faaliyetleri ve aza listesi için bkz. Mirza Said Bey, *Davuş (Tatar Cemiyeti Hayriyesi Birinci Kitap)* (İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1919).

Tatar Cemiyet-i Hayriyyesi, Kırım'ın Bolşevikler tarafından işgaline sessiz kalmadı. Bu dönemde cemiyetin Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerine öncülük eden Osman Kemal Hatif idi. Meşhur *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet* adlı Kırım Tatar Millî Kurultayı tarihini anlatan kitabın yazarı olan Hatif'in, Teşkilât-ı Mahsusa ile bağlantısının olduğunu varsaymaktayız. Ayrıca, cemiyetin reisi Mirza Said Bey'in de Teşkilât-ı Mahsusa ile yakın ilişkileri vardı.⁶³ Nitekim Enver Paşa da, İstanbul'dan ayrılarak Kırım'a gittiği vakit Kırım Ahâlî Cumhuriyeti'nin Maliye ve Vakıf Müdürü Seyit Celil Hattat'ın evinde kalmıştır.⁶⁴ Bu bağlantılar bize Teşkilat-ı Mahsusa ile Kırım Tatar millî hareketi mensupları arasında iletişim olduğunu göstermektedir.

25 Mart 1918'de Tatar Cemiyet-i Hayriyyesi'nin Sadaret Vekâleti'ne sunmuş oldukları arzuhâlde; Kırım yarımadasındaki vahim durumdan bahisle Osmanlı Devleti'nin Kırım Tatarlarına yardım vaadine teşekkür ediliyor ve İttifak Devletleri elinde bulunan Kırım Tatar savaş esirlerinin yurtlarına dönmeleri konusunda Bab-ı Âli'nin yardımcı olması isteniyordu.⁶⁵ Bu belgenin en ilginç noktası ise Osmanlı Devleti ile Kırım münasebetlerinin yakınlığını hatırlatan aşağıdaki gibi bir giriş paragrafının bulunmasıdır:

Devletlü efendi hazretleri

Büyük Türk hakanı Fatih Sultan Mehmed Han-ı Sâni hazretlerinin şanlı devr-i saltanatından itibaren Kırım Hanlığı ile başlayan münasebât-ı siyasiyye ve askeriyye Kırım Türklerini, Osmanlı Türkleriyle birleştirmiş ve o tarihten bir buçuk asır evveline gelinceye kadar din ve ırk kardeşi bu iki millet yekdiğerinin lazım-ı gayri müfarıkı olduğunu anlamış ve beraberce birçok gazalarda bulunmuşlardı. Türk tarihinde silinmez hatıra ve rabıtalar bırakan Kırım Türkleri bir buçuk asır evvel tarihin acı harplerine maruz kalmış ve hükûmet-i Osmaniyye'nin dest-i muavenetini layıkıyla uzatacağı bir zamanda Rusların pençe-i istibdatına boyun eğmeye mecbur olmuşlardı. Fakat hiçbir zaman silah arkadaşlığını ve revâbıt-ı ırk ve diniyyesini unutmayan

63 Ahmet Tetik, *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-u Şarkiyye Dairesi) Tarihi 1914-1916*(İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014), 173.

64 Enver Paşa, kardeşi Kâmil Bey'e yazmış olduğu mektupta kendisine mektup gönderirse Akmesic'te Seyyid Celil Hattatov vasıtasıyla göndermesini söylüyordu. Bahsi geçen mektup ve Enver Paşa'nın Kırım günleri için bkz. Murat Bardakçı, *Enver* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2015), 161-167.

65 Bu esirlerin sayısı maalesef henüz tespit edilememiştir. BOA, Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO), 4509/338141/2.

Kırım Türkleri, Devlet-i Âliyye-i Osmani'nin sürûr ve kederlerine daima bütün mevcudiyetleriyle iştirak etmişlerdir.

Bu giriş paragrafından sonra Rusya İmparatorluğu'ndaki diğer milletler gibi Kırım Tatarlarının da kendi kaderlerini tayin etme adına bir hükümet kurduklarından ancak Rusya İmparatorluğu'ndan sonra bu kez de Bolşevik çeteleri tarafından Kırım Tatarlarının özgürlüklerinin gasp edildiği anlatılmaktadır:

Her tarafta ibka olunan katl-i amellerde Kırım Türklerinden birçok gençlerin şehit ve kadın, çoluk çocuk herkesin canavarcasına telef edildiğini ve istiklâl-i siyasiyeleriyle beraber can ve mal ve ırzları da tehlikede kaldığını ahiren memalik-i Osmaniyye'ye iltica etmeyen vatandaşlarımızdan iştirak pek ziyade müteallim ve müteessir olmuştuk. Tüyleri ürpertecek bir derecede facia olan bu cinayât-ı mütevali karşısında hükûmet-i Osmaniyye'nin kendisine tarih, ırk ve din münasebetiyle merbut olan Kırım Türklerinin halinden müteessir olarak şanlı müttetikleriyle birlikte Kırmımlı kardeşlerini Bolşeviklerin eyâdi-i zulümden tahlisine karar vermiş olması memâlik-i Osmaniye'de mukim bütün Kırmımlıları eşk-rîz-i şükran eylemiştir.

Bu belge en başta “Dersaadet'te mukim Kırmımlılar namına Tatar Cemiyeti Hayriyyesi Reisi” Abdurrahman Vefik Bey olmak üzere üyelerden Osman Kemal Hatif, İbrahim Âdil, Muallim Hüsameddin, Süleyman Sudi, Nebi Kuku ve Seyit Celil Şemi tarafından imzalanmıştı. Bu arzuhâlden iki gün sonra, 27 Mart 1918 tarihli belgede, cemiyete bu yardım taleplerinin dikkate alındığının ve Kırmımlı esirlerin memleketlerin geri gönderilmesi hususunda yardımcı olunacağını bildirildiği yazıyordu.⁶⁶ Bununla birlikte bu belgede, Kırım'da tekrardan Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın toplanmasına yardım sağlanacağı da yer alıyordu:

Kırım şibh-i ceziresindeki ahali-yi İslâmiyye'nin Bolşevik çetelerinin mezalim ve taaddidinden tahlisi için hükûmet-i seniyye ve müttetiklerce ittihaz olunan karar ve teşebbüsâtından dolayı beyan-ı teşekkürâtı ve şibh-i cezirenin tamamıyla işgalinden sonra Millî Kurultay'ın inikadına ve hayat-ı milliyyenin serbesti tamm-ı dairesinde tayinine müsaide bir idarenin tesisi ve memalik-i müttetiklerdeki Kırmımlı üseranın memleketlerine acele iadesi...

66 BOA, BEO, 4509/338141/1.

Cemiyetin sunmuş olduğu bu arzuhâl, aynı gün Sadaret Vekâleti'nden "Dersaadet'te oturan Kırmılıların işgal sonrası Kırım'da milli bir idarenin tesisi ve Kırmılı esirlerin iadesi için Hükümet-i Seniyyece müttelik hükümetler nezdinde teşebbüste bulunması" şeklinde bir özet metni ile Meclis-i Vükelâ'ya iletilmiş ve buradan da Harbiye Nezareti'ne iletilmiştir.⁶⁷

Meclis-i Vükelâ'dan Harbiye Nezaret'ine iletilen bu arzuhâle cevap olarak hazırlanmış Enver Paşa imzalı ve 26 Haziran 1918 tarihli belgede, Kırmılı esirler arasında Müslümanlara, yani Kırım Tatarlarına ayrıcalık tanınmasının kabul edildiği şu şekilde bildiriliyordu: "Hasım devletlerde bulunan Osmanlı esirler arasında Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında ayrıcalık yapıldığından Memalik-i Osmaniyye'de bulunan Rus ve Kırmılı esirler arasında da Müslümanlara ayrıcalık tanınması talebinin kabulü..."⁶⁸

Tatar Cemiyet-i Hayriyyesi'in bu teşebbüsü sırasında 19/20 Nisan'da Cafer Seydahmet, İstanbul'a geldi. Kırım Tatar Millî Hükümeti'nin Harbiye ve Hariciye Müdürü olarak Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerde bulunmak amacıyla Enver Paşa ve Talât Paşa ile görüşmek niyetindeydi. Bolşevik işgali altındaki Kırım'a, Osmanlı Devleti'nin yardım edip edemeyeceğini öğrenmek istiyordu. Nitekim 21 Nisan'da Osman Kemal Hatif kendisine Bab-ı Âli'ye kadar eşlik ettiği hâlde Talât Paşa'nın huzuruna çıktı:

Saat 9'da Talât Paşa'nın huzuruna girdim. Beni hiç de beklemediğim şekilde ayakta karşıladı ve sarılarak gözlerimden öptü. Ben kendisine mukabelede bulunmadım. Talât Paşa, benim çekingenliğimin derhal farkına vardı. Ben de kendisine: 'Tevecehünüzün yüksek kıymetini candan takdirle bundan sonsuz sevinç duydum. Ancak tarihimizin ve birçokları ümitsizlikle hayata gözlerini kapamış olan Kırım gençliğinin zat-ı âlinizden Brest-Litovsk'ta Troçki, Ukrayna heyeti, Alman heyeti ve bunun reisi Hoffman Kırım meselesinden bahsettikleri hâlde Türk heyetinin müdafaamız hususunda hiçbir söz söylememiş olmasının cevabını beklediğini ve benim münasebet ve hareketlerimin de bununla bağlı bulunduğunu' söyledim.

Talât Paşa'nın siması derhal son derecede ciddiyet kesbetti. Yüzündeki beşâset, gözlerindeki yumuşaklık zail oldu. Kafî

67 Enver Paşa imzalı bu belge için bkz. BOA, Meclis-i Vükela (MV), 211/145/1.

68 BOA, MV, 212/80.

kanaatlerini canlandıran ifade ve sesi ile: ‘Cafer Bey, yaptıklarımı işiterek seni uzaktan en samimî kardeşlik duygularıyla takdir etmişim. Şimdi söylediklerinizi teessürle dinledim ve bundan son derecede memnun oldum. Sizi, özü sözü bir olan hakikî bir Türk olarak buldum. Brest-Litovsk’ta ki durumumuz hakkında sana izahat vereceğim. Ancak seni şimdiden temin ederim ki, bu tarihî hatayı herhâlde ölmeden tamile çalışacağım ve Kırım’a borcumu ödeyeceğim.’ dedi. Bunun üzerine ben eline sarılmak istedim. O, beni yine kucakladı. Bu defa candan birbirimize sarıldık. Beni karşısındaki koltukta oturmağa davet eden Talât Paşa, yine beşuş çehresiyle: “Haydi artık otur da dostça, kardeşçe dertleşelim.” dedi. Ben de huzur-u kalple, sevinçle karşısına oturdum.⁶⁹

Cafer Seydahmet’in Talât Paşa ile görüşmesi oldukça dostane, samimî ve ümit verici geçmişti. Talât Paşa, bu görüşme sonunda Cafer Seydahmet’in gözünde; yüksek makamında kendisini yurdunun ve milletin bir işçisi olarak gören, yaptığı işlere sadece bulunduğu siyasî ve idarî mevkiyle değil, fikir adamı olarak da ehemmiyet veren bir devlet adamıydı.

Dâhiliye Nezareti’nden çıktıktan sonra Harbiye Nezareti’ne geçen Cafer Seydahmet, burada Enver Paşa ile görüşecekti. Harbiye Nezareti’nde ona Teşkilât-ı Mahsusa’nın İslâm siyasetini idare eden Ali Başhampa⁷⁰ eşlik etmişti:

Enver Paşa beni, takdirkâr birkaç sözle taltiften sonra, karşısına oturttu ve Ali Bey’in de orada kalmasını emretti. Paşaya, pek mühim ve pek ziyade olan meşguliyetlerine rağmen beni acele kabul buyurmalarına teşekkür ettim ve kısa cümlelerle vaziyetimizi anlatmağa başladım.

Daha ilk cümlelerimin sonunda, bana, birden bire: ‘Siz nasıl Halk Cumhuriyeti mümessili olduğunuzu söylüyorsunuz. O halde bizimle nasıl anlaşma yolu arıyorsunuz? Biz aristokratik bir devletiz!’ dedi. Bu, hiç beklemediğim cümleler beni heyecanla sarsmış, Genç Türkler ve bilhassa Enver Paşa hakkındaki kanaatlerimi tamamiyle altüst etmişti. Bunu ne maksatla, neden, neyi anlamak isteyerek sorduğunu anlayamadım. O zamanlar, o da herkes gibi, sosyalistlerle komünistleri ayırt edemiyor ve

69 Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar...*309.

70 Ahmet Tetik, *Teşkilât-ı Mahsusa...*17.

bilhassa Bolşevik Hükûmeti kendisini Halk Komiserleri diye adlandırdığından bizleri de onların taklitçileri sayıyordu. Ben bunları düşünmeden, kimin karşısında olduğumu unutarak, en yüksek heyecan ve en sert bir ifade ile: “Paşam, biz sizi halkımızın kahramanı olarak tanıdık ve huzurunuzdaki heyecanım da bunun ifadesidir. Biz halkımızı Rus çizmesi altında inlemekten kurtarmak için çırpınan birer halk hâdimiyiz. Bizim için mühim olan rejim meselesi değil halkımızın kurtarılmasıdır. Bunun için biz, Bolşeviklerle kanlı boğuşmalara atıldık.” dedim ve bu son cümleden sonra, yüzünün ifadesinin değiştiğini sezdiğim Paşa'nın gözlerine, onun önceki bakışlarından daha sert bir ifade ile istifhamla baktım. ‘Buyurun, sizi dinliyorum.’ dedi. Ben de Talât Paşa'ya söylediklerimi, daha kısa olarak anlattım ve ricamı tekrarlayarak acele yardımlarını temenni ile sözümü kestim.

Cafer Seydahmet, Kırımlıların “Halk (Ahâlî) Cumhuriyeti” tabirini Enver Paşa'nın anlayamamasından oldukça etkilenmişti. Nitekim görüşmelerinde Enver Paşa, sadece Kırım'da değil, yarımadanın kuzeyinde de hak iddia edilmesi gerektiğini belirtmişti. Bu beyanı, Enver Paşa'nın Kırım'daki demografik, idarî ve siyâsî yapıyı da anlayamadığını göstermektedir. Çünkü yarımadanın kuzeyi, her ne kadar Bolşevik işgali altında olsa da ihtilalden sonra kurulmuş olan bağımsız Ukrayna Ahâlî Cumhuriyeti'ne aitti ve Kırım'ın kuzeyindeki Müslüman nüfus %5 bile değildi. Kırım yarımadasının kuzeyinde hak iddia etmek, bu geniş coğrafyada Kırım Tatarlarını azınlık durumuna düşürebildi. Yine de Enver Paşa'nın Kırım'a yardım talebine olumlu cevabı Cafer Seydahmet'i memnun etmişti. Çünkü Enver Paşa, Cafer Seydahmet'e kendisine fazla güvenen, karşısındaki insanı dinlemeyen ve fikirlerine de pek kıymet vermeyen sabit fikirli biri izlenimi verse de iradesi kuvvetli bir insan olduğuna inandırmıştı.

Osmanlı Devleti bu dönemde Kırım'a fiili olarak bir yardımda bulunamadı. Çünkü bunu gerçekleştirebilecek güçten mahrumdu. Nitekim bu görüşmeden yaklaşık altı ay sonra Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak I. Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle çıktı. Bu vakanın tarihi bile Osmanlı Devleti'nin Nisan-Mayıs aylarında Kırım'a herhangi bir yardım yapamayacağına açık göstergelerinden biridir. Ayrıca Haziran 1918'de Alman askerî idaresi altında farklı halklardan müteşekkil bir Kırım hükümeti teşkil edilmişti. Hasan Sabri Ayvaz da Osmanlı Devleti nezdinde Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın baş temsilcisi olarak

girişimlerde bulunmuştu.⁷¹ Almanya ile müttefik olmaları sebebiyle Osmanlı Devleti'nin Kırım'da Kırım Tatar millî idaresinin kurulmasında yardımcı olabileceği düşüncesi hâkimdi. Fakat bu görüşmelerden sonra da Osmanlı Devleti'nden siyasî veya askerî olarak Kırım'a dair girişimlerde bulunması sağlanamamıştır.

Sonuç

Kırım Tatarları, 1783'te Kırım Hanlığı'nın son bulmasından 1883'te *Tercüman* gazetesinin neşredilmeye başlanmasına kadar geçen süreçte millî kimliklerini koruyabilecekleri tüm imkânlardan mahrum kalmışlardı. İsmail Bey Gaspıralı'nın başlattığı millî eğitim hareketi, Yaş Tatarlar ile siyasî bir kimlik kazanmış ve nihayetinde 20. asrın başlarında Kırım Tatar millî hareketi kendi aydın ve önderlerini yaratmıştı. Bu millî uyanış, 1917'de Bahçesaray'da Kırım Tatar Millî Kurultayı'nın toplanması ile siyasî hedefine ulaşmış addedilir.

26 Aralık 1917'de Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda kabul edilen anayasanın 16. maddesiyle “Kırım Ahalî Cumhuriyeti esası kabul ve ilan” edilmişti. Böylelikle 1783'ten sonra ilk kez Kırım Tatarları kendi bağımsız devletlerini kurmuşlardı. Siyasî ve idarî yapılanma da Kırım Tatar millî devletçiliği anlayışıyla teşkil ediliyordu. Kadın ve erkeklere eşit oy hakkı tanınması, seçimlerin gizli oy açık sayım ilkesiyle yapılması ve aynı zamanda kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması altı kadın milletvekilinin meclise seçilmesiyle Türk tarihindeki ilk demokratik seçimler Kırım Tatarları tarafından Kırım Tatar Millî Kurultayı'nda gerçekleştirilmiş oluyordu.

Kurulan bu demokratik devlet uzun süreli olamamış ve Bolşevikler tarafından bir ay sonra yarımada işgal edilmiştir. Başmüdür (Başbakan) Numan Çelebi Cihan tevkif edilip kurşuna dizildikten sonra Kırım Tatarlarının Millî Hükümeti yeraltına çekilmek zorunda kalmıştı. Yaklaşık üç ay süren bu Bolşevik işgali sırasında Kırım'da tam bir terör ve kargaşa devri yaşanmıştır. Hiçbir hukukî geçerliliği olmayan, tutanağı bulunmayan “mahkemelerde” insanların yaşam veya ölümlerine karar verilmiştir.

71 Hasan Sabri Ayvaz'ın İstanbul'a gelişi buradaki Kırım Tatarlarını da oldukça heyecanlandırmış ve daha gelişinden evvel Cafer Seydahmet'in kurulmasını teşvik ettiği Kırımlılar Cemiyet-i Hayriyesi tarafından çıkarılan *Kırım Mecmuası*'nda bu vesile ile kısa bir biyografisi neşredilmiştir. “Hasan Sabri Bek Ayvazov,” *Kırım Mecmuası* 9, Ağustos 22, 1918, 169-170.

İlk Bolşevik işgali sırasında Kırım Tatarları, Osmanlı Devleti'nden açık bir şekilde yardım istemişlerdi. Hem İstanbul'da bulunan cemiyetleri aracılığıyla hem de Harbiye ve Hariciye Müdürü Cafer Seydahmet'in şahsî görüşmeleri ile Bolşeviklerin Kırım'da yapmış oldukları, Osmanlı Devleti'nin yüksek makamlarına iletilmişti. Osmanlı Devleti'nin önemli makamları Bolşeviklere karşı Kırım Tatarlarına yardımda bulunacaklarını beyan etseler de bu yardım gerçekleşmemiştir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki I. Dünya Savaşı'nda ağır kayıplar veren Osmanlı Devleti bu sırada herhangi bir yardımı karşılayabilecek güçten mahrumdu. Bu sebeple samimi olarak düşünülen ve planlanan Kırım'ın Bolşeviklerden temizlenmesine dair yardımlar hayata geçirilememiştir.

Alman ordularının Bolşevikleri yenip Kırım'a girmelerinden ve yarımadaya hâkim olmalarından sonra da Kırım'da Kırım Tatar millî yönetimi kurulamamıştır. Çünkü Alman askerî idaresi bu hususta oldukça isteksizdi. Bununla beraber, 8 Mayıs 1918'de Kırım Tatar parlamentosu Alman askerî idaresi altında tekrar toplanma imkânı bulmuştur. Bu toplantıda kararlar Alman askerî idaresinden sonra Kırım Tatarlarının istiklâllerine kavuşmaları ve Kurultay'ı yeniden teşkil etmelerine yönelikti. Ayrıca toplantı sonunda ilan edilen beyannamede, o sırada İstanbul'da bulunan Cafer Seydahmet'e parlamento tarafından tam yetki verildiğini bildiren açık bir mektup bulunuyordu.⁷²

Almanların çekilmesinden sonra Kırım tekrar bir kargaşa dönemine girdi. Kızıllar ve Beyazlar arasında şiddetli çatışmalar vuku buldu ve Kırım'ın idaresi el değiştirdi. 1921 yılında yarımadada ilk Sovyet idaresi kuruluncaya kadar anarşi ve kargaşa hâkim oldu. 1921-1928 seneleri arasında nispeten Sovyetler Birliği'nin idari zayıflığı sayesinde Kırım Tatarları, millî kimliklerini koruyabilecekleri kurumlara sahip oldular. Yaş Tatarlardan ve gizli Vatan Cemiyeti'nden olan Veli İbrahim bu dönemde Kırım'ın idaresinde bulundu. Fakat 1928'de Veli İbrahim burjuva milliyetçiliği suçlamasıyla kurşuna dizildikten sonra Kırım'da bir aydın kıyımı başladı. 1938-1939 yıllarında bu aydın kıyımı tüm

72 “Muhterem Cafer Efendi, memleketin siyasî, idarî ve iktisadî hususlarda şiddetli tezelzülât duçar olduğu bir zamanda Müslüman Parlamentosu sizi birinci Kırım başvekeâletine tayin eylemiştir. Bir sene inkılap ve üç ay da Bolşevik anarşisine maruz kalmış olan Kırım milletinin size izhar-ı itimâd eyleyeceğini bilerek Bütün Kırım milletlerinin müzâheretini hâiz olan Müslüman Parlamentosu sizin tecrübe-i siyasiyeniz sayesinde memleketi siyasî, iktisadî ve idarî buhrandan çıkaracağınıza beyân-ı emniyet eyler. Cenâb-ı Hak muininiz olsun.”Cafer Seydahmet'e hitaben yazılı bu açık mektup ve beyannâme parlamento reisleri Hasan Sabri Ayvaz ile Abdülhakim Hilmi ve kâtipler S. Tarakçıyev ile A. Badaninskiy imzalıydı. Bu beyannâme için bkz. “Kırım Hükümeti Müslüman Parlamentosunun Mukarrerâtı”, *Ceride-i Sufiyye* V, sayı. 143, Haziran 14 1334, 422.

Sovyetler Birliği'nde Şiddetli bir Şekilde gerĥekleŐti.⁷³ Tüm bu sindirme politikaları 18 Mayıs 1944'te Kırım Tatarlarının sürgün edilmesi ile "yok etme" politikasına dönüŐtü. İlk Bolşevik işgalinden sonra yaŐananlar da Sovyetler Birliği'nin Kırım Tatarları hakkında Bolşevikler ile aynı düŐüncede olduğunu göstermektedir. Sovyetler Birliği'nin baskılarını bir adım daha ileriye götüren cesaret ise, Bolşeviklerin aksine bir halkı sürgün edebilecek askerî ve lojistik güce sahip olmasıydı.

73 Kırımlı, "Kırım: Rus İdaresi Dönemi"...460-461.

Kaynakça

Basılmamış Belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): Dâhilye Nezareti Sicill-i Ahval Defteri (DH.SAİDd), 43/155, 23/97; Bab-ı Âli Evrak Odası (BEO), 4509/338141/2, 4509/338141/1; Meclis-i Vükela (MV), 211/145/1, 212/80.

Kitaplar ve Makaleler

Abdulgaffar. “Kırım Gençleri Hakkında Bazı Malumat.”*Kırım Mecmuası* 5, Haziran 27, 1918: 83-84.

Aydın, Mustafa. “Abdurrahman Vefik Sayın.” *DİA* 36, 214-215. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2009..

Bektöre, Saadet. *Volga Kızıl Akarken*. İstanbul: Eroğlu Matbaası, 1965.

Çelebi Cihan, Numan. “Qırım Müftisiniñ Nutqu.”*Millet Cevherleri* içinde, haz. Tahir Kerim, 73-77. Akmesic: Qırımdevoquvpedneşir, 2012.

Çelebi Cihan, Numan. “Müftiniñ Reddiyesi.”*Millet Cevherleri* içinde, haz. Tahir Kerim, 67-69. Akmesic: Qırımdevoquvpedneşir, 2012).

Devlet, Nadir. *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

Devlet, Nadir. *1917 Ekim İhtilâli ve Türk-Tatar Millet Meclisi*. İstanbul: Ötüken Neşriyât, 1998.

Gaspıralı, İsmail Bey. “Til ve Lisan Meselesi.” *Tercüman* 142, Ocak 10, 1907.

Gaspıralı, İsmail Bey. “Til, Til, Til”, *Tercüman* 103, Aralık 23, 1905.

Gaspıralı, İsmail Bey. “Lisan Meselesi.” *Tercüman* 91, Kasım 20, 1905.

Gaspıralı, İsmail Bey. “Millî Dilde Maarif”, *Tercüman* 42, Kasım 30, 1900.

Hablemitoğlu, Necip ve Őengöl Hablemitoğlu. *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da T1rk Kadın Hareketi (1893-1920)*. İstanbul: Toplumsal D1n1Ő1Ő1m Yayınları, 2004.

“Hasan Sabri Bek Ayvazov.” *Kırım Mecmuası* 9, 169-170, Ağustos 22 1918.

Hatıf, Osman Kemal. *G1kbayrak Altında Millî Faaliyet*. Haz. Hakan Kırımlı. Ankara: Kırım T1rkleri Derneği, 1998.

Hatıf, Osman Kemal. “Kırım'da Bolşevik İstılâsı Tarihinden I.” *Kırım Mecmuası* 9, 161-164, 22 Ağustos 1918.

Hatıf, Osman Kemal. “Kırım'da Bolşevik İstılâsı Tarihinden II.” *Kırım Mecmuası* 10, 183-186, Eyl1l 05, 1918.

“Kırım'da Bir Resmigeçit.” *Kırım Mecmuası* 3, 41-43, Mayıs 30, 1918.

“Kırım H1k1meti M1sl1man Parlamentosunun Mukarrerâtı.” *Ceride-i Sufiyye* V, sayı. 143, 422, Haziran 14, 1334.

Kırımer, Cafer Seydahmet. *Bazı Hatıralar*. İstanbul: Emel Vakfı, 1993.

Kırımer, Cafer Seydahmet. *Rus Yayılmacılığının Tarihî K1kenleri* (İstanbul: T1rkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Kırımlı, Hakan. “Abd1rreŐid Mehdî.” *DİA* 28, 374-375. İstanbul: T1rkiye Diyanet Vakfı, 2008.

Kırımlı, Hakan. “İsmail Bey Gaspıralı.” *DİA* 13, 392-395. İstanbul: T1rkiye Diyanet Vakfı, 1996.

Kırımlı, Hakan. “Kırım: Rus İŞgali D1nemi.” *DİA* 25, 458-468. İstanbul: T1rkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Kırımlı, Hakan. *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*. Ankara: T1rk Tarih Kurumu, 2010.

Kırımlı, Hakan. *Osmanlı Devleti ve Kırım T1rklerinin İstiklal Hareketleri (1917-1918)*. Y1ksek Lisans Tezi, Hacettepe 1niversitesi, 1985.

Kırım Ahâlî Cumhuriyeti ve Kırım'da İlk Bolşevik İşgali (1917-1918)

- Kırımlı, Hakan. “Yaş Tatar Areketi.” *Mir Bekira Çoban-Zade* içinde, derleyen Ayder Emirov, 205-210. Akmescit: NATA, 2013.
- Kuku, Nebi. “Bir Kırımlı'nın Defter-i Hatıratından.” *Kırım Mecmuası* 2, 34-35, Mayıs 16, 1918.
- “Kurultay Kanun-u Esasîsi ve Hükûmet-i Milliyye.” *Kırım Mecmuası* 2, 21-23, 16 Mayıs 16, 1918.
- Lazzerini, Edward. *Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1878-1914*. Ph.D., University of Washington, 1972.
- Magocsi, Paul. *Şu Mübarek Topraklar: Kırım ve Kırım Tatarları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017.
- Mirza Said Bey. *Davuş (Tatar Cemiyeti Hayriyesi Birinci Kitap)*. İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, 1919.
- Taymas, Abdullah Battal. “Kırımlı Şair Şevki Bektöre ve Eseri.” *Türk Kültürü*, sayı. 41 (1966): 486-492.
- Tetik, Ahmet. *Teşkilat-ı Mahsusa (Umûr-u Şarkıyye Dairesi) Tarihi 1914-1916*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2014.
- Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2011.

